

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAAL- JA HARIDUSTEADUSKOND
ÜHISKONNATEADUSTE INSTITUUT

Maibell Neemsalu
**MAASOTSIAALTÖÖTAJATE KOGEMUSED TÖÖST
„RÄNDPEREDEGA“**
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Marju Selg, MSW

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Maibell Neemsalu

02.06.2014

ABSTRACT

Rural social workers experience with „travelling families“

Maibell Neemsalu

The goal of this thesis is to look into rural social workers experience with „travelling families“ whose rights and obligations may not be fully realized. Based on the goal of my research I set the following research questions:

1. How do social workers describe the „travelling families“?
2. How do social workers describe their work with the „travelling families“?
3. Which are the suggested solutions for the problem of „travelling families“?

In the theoretical part of the thesis is given an overview of ecological systems- social constructionism approach to family social work practice and an overview of earlier studies related to the topic to set a context for the research.

In the empirical part, the sampling, process of interviewing and methods of analysing is described, followed by the results and findings. 3 qualitative unstructured face-to-face interviews were conducted with rural social workers as a part of my thesis, followed by word-by-word transcription of the empirical material. The analysis of the interviews is based on thematic analysis. The main results are summarized below.

The „travelling families“ are described by social workers as families with at least three children with different fathers. Parents tend to be unemployed and families income is mainly based on social grants, pensions and odd jobs. Commonly „travelling families“ live in rental apartments in rather poor conditions. Families relationships with relatives, neighbours and community are described poor aswell.

The reasons why families move are associated with not being able to cover the rent and/or being in a debt, frequent relocating as a way of life, insufficient habit of work etc.

The social work with „travelling families“ is commonly based on teaching new (parenting) skills and helping out with solving different problems (finding a job, arranging transportation etc.) and developing supporting network.

Social workers suggest developing supporting networks would help families not to relocate without thinking of child's well-being. In some cases social workers had their own professional networks in mind rather than concentrating on the families needs and network.

While analysing the interviews became evident that the social workers tend to have prejudice attitude towards „travelling families“. This implication addresses the need for further research on the impact of social workers attitude on helping „travelling families“.

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	6
1. PEATÜKK: UURITAVA PROBLEEMI TUTVUSTUS.....	7
1. 1 Uurimuse teoreetiline alus	7
1. 2 „Rändpere“ käsitus kirjanduses.....	9
1. 3 Õigused ja kohustused.....	11
1. 4 Laste heaolu.....	13
1. 5 Maasotsiaaltöö.....	13
1. 6 Sotsiaaltöö perekonnaga.....	14
PROBLEEMIPÜSTITUS.....	17
2. PEATÜKK: METOODIKA.....	18
2. 1 Uurimismeetod	18
2. 2 Andmekogumismeetod.....	18
2. 3 Andmeanalüüsi meetod.....	19
3. PEATÜKK: ANDMEANALÜÜS JA ARUTELU	21
3. 1 ARGIPÄEV.....	21
3. 2 RÄNDAMINE.....	27
3. 3 SOTSIAALTÖÖ PEREDEGA.....	29
3. 4 SUHTED.....	32
JÄRELDUSED	39
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD KIRJANDUS	42
LISAD.....	44
Lisa 1. Intervjuukava.....	44

SISSEJUHATUS

Lapsel on omad soovid, huvid, vajadused, õigused ning kohustused, mis võivad erineda täiskasvanu omadest. See, et vanematel on seaduse poolt antud õigus last esindada ja lapse eest otsuseid langetada, ei tähenda aga, et lapsevanemal oleks õigus teha otsuseid mõtlematult ning peamiselt iseendast lähtuvalt. Lapsevanematel lasub hoopis kohustus otsustusõigust täide saates alati seada esikohale lapse õigused. Iga perekonda puudutava otsuse vastu võtmine on samaaegselt ka otsustamine lapse eest, millest lähtuvalt tuleks pereelus seada alati esikohale lapse õigused ning heaolu. Lapsevanemad aga ei pruugi sellega alati arvestada.

Bakalaureusetöö põhieesmärgiks sean uurida sotsiaaltöötajate kogemusi tööst lastega perekondadega, kes sageli vahetavad elukohta ning kelle õigused ning kohustused võivad seetõttu olla puudulikult realiseeritud. Bakalaureusetöö teema valisin põhjusel, et minule teadaolevalt ei ole otseselt seda valdkonda Eestis veel uuritud. Teema uurimist pean oluliseks seepärast, et sotsiaaltöötajate kogemusi uurides on võimalik välja tuua teatavaid tegureid, millele praktikas tähelepanu pöörata, toetamaks lapsi ning perekondi.

Uurimuse läbiviimisel kasutasin poolstruktureeritud intervjuud sotsiaaltöötajatega. Intervjueeritavaid otsides arvestasin sellega, et tegemist ei oleks linnapiirkonnas tegutsevate sotsiaaltöötajatega, kuna maapiirkondades tuleb antud teema paremini esile just seetõttu, et uusi elanikke on väiksemaarvulises kogukonnas kergem märgata.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate teoreetilisest raamistikust, mille moodustavad öko-süsteemne ja sotsiaalkonstruksionistlik lähenemi ning ülevaade lapse ja perekonna õigustest ning kohustustest, mis on esitatud koos varasemate temakohaste uurimistulemustega. Peatükk põhineb läbitöötatud kirjandusel. Teises peatükis tutvustan uurimuse läbiviimisel kasutatud uurimis- ja andmekogumismeetodit ning tutvustan uurimuse läbiviimise käiku ning intervjueeritavaid.

Kolmas peatükk sisaldab analüüsi ning annab ülevaate uurimistulemustest.

1. PEATÜKK: UURITAVA PROBLEEMI TUTVUSTUS

1.1 Uurimuse teoreetiline alus

Uurimuse teoreetiliseks raamistikuks valisin öko-süsteemse ning sotsiaalkonstruksionistliku lähenemise integratsiooni, mis on töös laste ja peredega laialdaselt kasutusel. Öko-süsteemne lähenemine võimaldab haarata ja mõista perekonna ja sotsiaaltöö toimimise tegevusvälja, keskendudes peamiselt suhtele keskkonnaga, ressursidele ja puudujääkidele. Sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine aga aitab mõista inimeste kogemusi ja arusaamu, mis seonduvad tegevusväljal toimuvate interaktsioonidega.

Öko-süsteemse ja sotsiaalkonstruksionistliku lähenemise ühendamine

Öko-süsteemne lähenemine loob raamistiku perekonna hindamiseks ning sekkumiseks sotsiaalses keskkonnas, keskendudes inimese ja tema keskkonna suhtele, mis kujutab endast vastastikust muutuste esilekutsumist ja ressursivahetust. Kuna muutus ühes terviku osakeses mõjutab ka teisi sellesse kuuluvaid elemente, toimuvad muutused pidevas ning katkematus ahelas ning on muutlikud (Kilpatrick ja Holland 2003: 15- 18). Samadel põhimõtetel toimib ka perekond ning perekonna suhe kogukonnaga.

Kolides (eriti tihti kolides) võib suhe senise elukeskkonna ning võrgustikuga suurel määral katkeda ning tekib vajadus kohanemiseks täiesti uues keskkonnas- moodustub süsteem, mille osakeste vahelist kontakti ning toetavaid suhteid tuleb alles looma hakata, rääkimata suhte funktsionaalsusest. Perekonna ning keskkonna suhte funktsionaalsuse toetamiseks keskendutakse öko-süsteemse lähenemise kohaselt ennekõike osapoolte tugevustele (mitte puudustele), lahendustele (mitte probleemidele), indiviidi ja perekonna arengule ning soovitud sotsiaalsele muutusele. (*Ibid* 2003: 16-21).

Perekonna kohanemist uues keskkonnas mõjutavad erinevad kontekstid. On võimalik jälgida ajaloolist, kultuurilist ning ka geograafilist konteksti. Elukoht, valitsevad normid ja seadused, omistatud/omandatud staatus, sotsiaalne võrgustik ning selles peituvate suhete kvaliteet võivad kõik kas toetada või pärssida inimese, perekonna ja kogukonna sotsiaalset funktsioneerimist ning inimeste üldise heaolu kujunemist (Kilpatrick, Holland 2003: 16).

Nii normid, seadused, staatus kui ka see, millised on parasjagu ühiskonna ootused perekonnale ning milliste kriteeriumite alusel peetakse perekonda „iseseisval toimetulevaks“ baseerub sotsiaalsele kokkuleppele ehk on sotsiaalselt konstrueeritud. Samuti on sotsiaalselt ning kontekstist tulenevalt konstrueeritud sotsiaaltöö tähendus, tulemuslikkus jm.

Sotsiaalsed ning kultuurilised väärtused, uskumused ning arusaamad eksisteerivad konstruktsionistliku lähenemine kohaselt vaid inimtegevuse raames, olenevad kontekstist (kohast, ajast) ning muutuvad tulenevalt inimese kogemustest, teadmistest, tegevusest ja suhtumisest sõltuvalt, millega koos muutub ka tähendustest koosnev tegelikkus (Strömpl 2012: 19; 2004: 36; Burr 1995: 3).

Tulenevalt pidevast muutuses olemisest ja interaktsiooni käigus konstrueeritusest tuleks iseenesestmõistetavasse ning kõigesse universaalselt ja kindlalt määratletusse suhtuda kriitiliselt (Burr 1995: 2). Puudub võimalus välise vaatlejana anda standardiseeritud hinnangut ning pidada midagi universaalselt õigeks või valeks (Kilpatrick, Holland 2003: 24)

Öko-süsteemne ja sotsiaalkonstruktsionistlik lähenemine loovad suunitluse käsitlemaks sotsiaaltöötaja ning perekonna suhet koostööna, mille peamiseks eesmärgiks on identifitseerida praegusel hetkel esinevaid perekonda mitterahuldavaid suhte- ja käitumismustreid ning arendada välja rahuldavaid alternatiive tulevikuks. Eduka koostöö tulemuseks peavadki Kilpatrick ja Holland (2003: 27) just nii perekonnasisest kui ka süsteemidevahelist osapoolte rahulolu, tähenduslikkust ja vastuvõetavust kõigi osapoolte jaoks. Rahuolu ning tähendused aga on kujunenud ja kujunevad teatavas ajaloolises, kultuurilises ja geograafilises kontekstis, milles perekonna ning keskkonna suhted eksisteerivad (*Ibid* 15-16).

Kahe lähenemise kombineerimine võimaldab tegeleda nii keskkonnast ja võrgustikest tulenevate kui ka perekonna igapäevaelu käigus kujunenud arusaamadest ja nende erinevustest tulenevate perekonna toimetulekut ja heaolu mõjutavate aspektidega. (*Ibid* 27-

28).

Kui sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine rõhutab absoluutset relatiivsust kõige suhtes, siis öko-süsteemne lähenemine loob teatava süsteemsuse, millest lähtuvalt töö perekonnaga toimida saab. Öko-süsteemse lähenemise puhul aga pakub sotsiaalkonstruksionistlik vaatenurk ning olukordadele antud tähenduste, normide ja tavade ümbermõtestamine võimaluse vältida pidevat püüdlust säilitada senine stabiilsus, mis võib osutada perekonna düsfunktsionaalsuse säilimise põhjuseks. (*Ibid* 27-28).

1.2 „Rändpere“ käsitlus kirjanduses

Perekonna ühest defineerimist ei soosi selle tõlgendusliku olemuse muutumine ajas ja kultuurilises keskkonnas. Seega jääb igale inimesele ning perekonnale võimalus oma (ühte)kuuluvust tõlgendada suuresti vastavalt enda arusaamade kohaselt. Töötades perekonnaga tuleb sotsiaaltöötajal silmas pidada peretüüpide erinevusi ning mitmekesisust, mis toetab eelarvamustevaba suhtumist peredesse, kes erinevad või on sarnased sotsiaaltöötaja enda perekonnale, arusaamale sellest, milline on või peaks olema perekond (Collins 2007: 15-16). Ka moodused, mida perekonnad kasutavad oma liikmete heaolu tagamiseks varieeruvad. Seda, millised on eesti perekondade toimetulekumustrid on üsna vähe uuritud.

Samuti ei ole Eestis uuritud seda, kuid võrd perekond kolimisotsust langetades lähtub lapsest ning millist mõju avaldab lapsele sage elukohavahetus.

Spetsiifilisemalt tihti elukohta vahetavate lastega perekondade võimekust igapäevaelus hakkama saada on Sally Holland (2004) põgusalt käsitlenud raamatus „Child and Family Assessment in Social Work Practice“. Nimelt soovib autor tihti elukohta vahetavate perekondadega töötades pöörata abistajal tähelepanu oma enda kultuurilisele taustale tuginevatele arusaamadele ning sellele, kuidas suhtutakse nendele tuginedes ka perekonda, kellega tegeletakse. Holland (2004: 130) soovib tähelepanu pöörata sellele, milliseid varasemaid teadmisi omatakse perekondadest, kes tihti elukohta vahetavad ning kust need teadmised pärinevad. Samuti tuleks arvestada sellega, millised eelarvamused ning ootused

perekonna ning nende elukorralduse suhtes eelmainitud teadmistest tulenevalt tekkida võivad. Mõelda tuleks ka sellele, kuidas võib perekond suhtuda abistajasse ning mil moel võib hindamistegevus mõjutada perekonna elu ning arusaamu. (*Ibid*).

Eelmainitu rakendamine töösse perekondadega võimaldab iseendale teadvustada seda, kust pärinevad meie arusaamad ning millega need seonduvad.

Marge Gutmann täheldab oma magistritöös, mis keskendus maasotsiaaltööle (2010: 45-46), et enamik tema poolt läbi viidud uurimuses osalenud maal töötavatest sotsiaaltöötajatest nimetab maasotsiaaltöö eraldi kliendigrupina „rändperesid“, keda sotsiaaltöötajad kirjeldasid kui perekondi, kes valdavalt peatuvad maal asuvates kortermajades, kust pärast mõneaegset elamist kolitakse järgmise küla või valla sarnasesse majja. Mainiti ka seda, et paljude sotsiaaltöötajate arvamusel on paljudel „rändperedel“ toimetulekuraskused ning tihti ka üürivõlad. Uurimistulemustest võis leida ühe sotsiaaltöötaja arvamuse, et „rändpered“ tunnetavad ja on sellest häiritud, et kogukond jälgib ja kontrollib neid ning kui nende perede ellu sekkuma hakatakse, siis liiguvad nad edasi järgmisesse elukohta. Gutmann mainis ka seda, et tihti elukohta vahetavate peredega töötades vahetavad sotsiaaltöötajad sageli omavahel informatsiooni, mis hõlbustaks perekondadele abi pakkumist. (*Ibid*. 46).

Sarnaselt eelmainitud uurimuses osalenud sotsiaaltöötajate arvamusele „rändperedest“ kirjeldavad ka sotsiaaltööd praktiseerivad Väre ja Närripe (6/2011: 34-36) oma artiklis, mille puhul pole tegu teadusliku uurimusega, vaid oma arvamuse esitamisega, kogemusi tihti elukohta vahetavate toimetulekuraskustes peredega, keda nad nimetavad „rändperedeks“. Nende silme läbi on töö tihti elukohta vahetavate perekondadega raske tulenevalt perekonna probleemide paljususest.

Oma kogemuste põhjal loetlevad nad „rändperede“ puhul esineda võivaid aspektideks lisaks juba eelmainitud võlgadele ning toimetulekuraskustele ka veel elukaaslaste tihe vahetumine; puudulikud suhted omastega; mitteametlikud või lühiajalised töösuhted; laste sage koolivahetus; salliv suhtumine alkoholi tarvitamisse; halvad elamistingimused. Peamisteks elukoha vahetamise põhjusteks nimetavad autorid töökohaga ja elukorralduse muutustega seotud põhjused. Samuti tuuakse välja soovitusel sotsiaaltöötajale töös rändperega, mis hõlmab koostööd erinevate institutsioonidega, vanemate koolitamist ning tegelemist peredega

„südamest ja tõsimeeli“. Antud artikli olulisus seisneb rändperede temaatika esmases kajastamises ning seda tuleks käsitleda ennekõike kui spetsialistide subjektiivset kogemuse kirjeldust.

Ülal mainitud Gutmanni (2010) magistritöö osutus ainukeseks Eestis teostatud teaduslikuks uurimuseks, mis minul õnnestus leida, kus „rändperedeks“ nimetatud perekondadest kirjutati. See uuring näitab, et „rändpere“ mõiste on sotsiaaltöö praktikute seas kasutusel. Oma töös kasutan seda selliste lapse/lastega perekondade tähistamiseks, kes vahetavad sageli elukohta ning kelle õigused ning kohustused on seetõttu puudulikult realiseeritud ning eriti laste heaolu on häiritud. Õigustest ning kohustustest kirjutan lähemalt alapeatükis 1. 3 ning laste heaolust alapeatükis 1. 4.

1. 3 Õigused ja kohustused

Eesti Vabariigi põhiseadus, Eesti Vabariigi lastekaitse seadus ja Eesti Vabariigi perekonnaseadus sätestavad laste ja vanemate põhiõigused ja kohustused, millest töö eesmärkidest lähtuvalt esitan olulisemad.

Igäühe õigus tervise kaitsele on kirja pandud Eesti Vabariigi põhiseaduses paragrahvis 28 (RT 1992, 26, 349). Šotimaal läbi viidud uurimuse kohaselt on lapsepõlves sagedane kolimine seostatud suurenenud riskiga kehvemale tervisele, halvale tervisekäitumisele ja psühholoogilise stressi kogemisele edasises elus (Brown, Benzeval, Gayle... 2012).

Igäühe õiguse ja kohustuse haridusele määrab põhiseaduse paragrahv 37 (RT 1992, 26, 349). Elukohavahetuse ja õpitulemuste vahelist seost avavaid uurimusi on läbi viidud üsna mitmeid. Pettit (2004: 287) esitleb mõningaid varasemate kolimist ja õpitulemusi käsitlevate uurimustulemuste ühiseid leide: elukohavahetus omab negatiivset mõju lapse edule koolis; koolivahetus lapseas tõstab tõenäosust keskkool pooleli jätta; kehvemad võimalused kutse omandamisel varases täiskasvanueas. Samas on leitud ka, et tihti kolivate perede laste õpitulemused on kehvemad kui mittekolivate perede laste omad suuresti seetõttu, et

perekonnad, kes kalduvad kolima, omavad suurema tõenäosusega muid nõrkasid külgesid. Varasematele uurimustulemustele toetudes tõstab perekondade mobiilsus laste riski kehvale õpitulemustele koolis, seega võib laste õigus ning kohustus haridusele sellest lähtuvalt olla puudulikult realiseerunud.

Suurbritannias korraldatud uurimustulemustest ilmneb, et töötud inimesed kolivad suurema tõenäosusega (Böheim, Taylor 2000: 25). UNICEFi rahvusvahelise laste vaesuse hindamise uuringu (Measuring... 2012) kohaselt on kõige suuremaks lapse puuduse (kriteeriumiteks söögikorrad, eakohane meelelahutus, riietus jms) kannatamise riskifaktoriks vanemate töötus. Olenemata sellest, kas töötus on tingitud soovimatusest tööle asuda, hariduse puudumisest, ebapiisavast ligipääsust tööturuteenustele vms tõstab vanemate töötus lapse riski puuduses elamiseks. Perekonnaseaduse peatükis kaheksa seisab vanema kohustus last vastavalt lapse vajadustele ülal pidada (RT I 2009, 60, 395).

Pribeshi ja Downey (1999: 531) järgi kolivad suurema tõenäosusega perekonnad, kus vanemate sissetulek on madalam. Madalama sissetulekuga perekondade puhul on kolimise ühe põhjusena välja toodud odavamate eluasemekuludega elukohta leidmine (Crowley 2003: 25). Ebapiisavate sissetulekute tõttu tuleb perekondadel sageli elada tingimustes, mis ei ole lastele ohutud (Vandivere, Hair, Theokas... 2006: 25). Seega ei pruugi realiseeruda lapse õigus eluasemele, mis vastaks tema arenguvajadustele (ÜRO Lapse õiguste konventsioon, RT II 1996, 16, 56).

Lapsed, kes koos vanematega vahetavad tihti elukohta, elavad väiksema tõenäosusega koos mõlema oma bioloogilise vanemaga (Pribeshi ja Downey 1999: 531). Perekonnaseaduse paragrahv 143 kehtestab lapse õiguse suhelda mõlema vanemaga (RT I 2009, 60, 395), kuid elamine lapsest lahus ei pruugi seda toetada. Suhtlust lahus elava vanemaga tuleb lapsele võimaldada ka olukorras, kus vanematevahelised suhted ei ole head. Samuti võib lahus elamise puhul olla piiratud vanema õigus osaleda lapsega seotud otsuste langetamises.

1. 4 Laste heaolu

Eelnevalt kirjeldatud pere ja laste õigused ning kohustused kirjeldavad ning reguleerivad erinevaid aspekte elus, mis kõik mõjutavad lapse heaolu kujunemist. Igapäevaelus aga niivõrd konkreetsetest kirjapandud seadustest ei lähtuta ja oma käitumist just seadusele vastavavuses olemisega ei seletata, vaid lähtutakse ennekõike oma arusaamadest ja enda tunnetatud vajadustest ning nende rahuldamisest. Kahest heaolu mõõtmest (põhivajaduste rahuldamine, mis tagab ellujäämise, ning tegelemine kõrgemate vajadustega, mis kuulub pideva arengu ja täiustumise juurde) lähtuvalt vajaduste rahuldamine on oluline kõikide vanusegruppide puhul, kuid lastele võivad puudujäägid ühes või teises tekitada korvamatut kahju (Põlva linna... 2011: 13).

Kuna lapsed on nende ebaküpsusest tulenevalt haavatavamad ning ei tule iseseisvalt toime enda arengu ning kasvamise jaoks tarvilike tingimuste, suhete ja stiimulite loomisega, sõltub nende heaolu, areng ja vajaduste rahuldamine lapsega seotud täiskasvanutest, eriti tema vanematest ning lastega seotud süsteemide koostööst ning suhetest. Kuna ükski perekond ei suuda ilma välise abita lapsi kasvatada, siis ei saa ka kogu vastust ainult lapsevanema kohustuseks jätta, vaid kaasata lapse kasvatamisse ka sidus võrgustik. (*Ibid* 15-17). Kaasata ja vajadusel ka arendada tuleks nii lähivõrgustikku, kuhu kuuluvad perekonna lähedased (sugulased, sõbrad), formaalsetest instantsidest moodustuvat võrgustikku (nt kool, perearst jt) ning kaasata võrgustikutöösse ka kogukond.

1. 5 Maasotsiaaltöö

Maasotsiaaltööd tehes tuleb kindlasti lähtuda põhimõttest, et iga piirkonna kohalikud jagavad ja kannavad just nende ajaloolise ja kultuurilisele olemusele iseloomulikke omadusi ehk pärimusteadmisi (tõekspidamisi, käitumismustreid jne). Sotsiaaltöötajal tuleb ka oma töös lähtuda sellest, mida räägivad kohalikud, neilt õppida ning koos klientidega luua just neile sobilik ning nende vajadustest lähtuv abistamissuhe. (Proposed Global... 2014). Mitte ainult klientide arusaamad ei tulene sellest, kus nad on kasvanud ning elavad, vaid ka sotsiaaltöötaja

omad.

Gutmann (2010: 91) esitleb oma magistritöös maasotsiaaltöö eripära: ei saa toimuda spetsialiseerumist; elatakse ja töötatakse samas kogukonnas, kus kõik inimesed üksteist enamasti ka tunnevad; transpordiprobleem; keerukused ressursside kättesaamisel ning pakkumisel.

1. 6 Sotsiaaltöö perekonnaga

Lapse ja perekonna hindamise juhendis (Lapse... 2009: 2) on sissejuhatavaks lauseks: „Ükski lastega perekond ei saa läbi välise toeta“, millest tulenevalt tuleks perekondi käsitleda abi saanud ning abist ilma jäänud perekondadena, mitte aga abivajajate ning toimetulijatena. Perekondadel, kes ei ole lähivõrgustikust abi saanud või see ei ole osutunud piisavaks, on õigus saada tuge riigilt ja omavalitsuselt. Sotsiaaltöö ei tohiks keskenduda ainult probleemidele, mis on perekondadel juba nõ ole pea kasvanud, vaid ka ennetada ning ära hoida suuremate murede tekkimist ning multiprobleemsust.

Sotsiaaltööd omavalitsustes teostavad sotsiaaltöötajad, kelle korraldada on ressursside ja abivajaja kokkuviiimine. Toetuse alla kuuluvad nii materiaalsed toetused, erinevad teenused kui ka võrgustikutöö ning kogukonnatöö edendamine. Tähelepanu tuleks pöörata nii spetsialistide ning asutuste vahelisele koostööle kui ka laste ja perede võrgustikele (eriti lähedastest inimestest koosnevale võrgustikule), kuid see, kelle võrgustikku spetsialistid arendavad (kas enda või kliendi), jääb sageli ka erialakirjanduses selgusetuks (Selg 2007: 4-5).

Kui sotsiaaltöötajani jõuab kogukonna, teiste sotsiaaltöötajate vm kanali kaudu informatsioon uuest tema piirkonda kolinud perekonnast, kes võib abi vajada, tuleb alustada perekonnaga kontakti loomisest. Ka tihti elukohta vahetavate perekondade puhul võib juhtuda, et tulenevalt soovist kaitsta traditsioone, väljakujunenud suhteid ja perekonna väärtusi, varasematest ebameeldivatest kogemustest abistavate institutsioonidega või „abivajajaks olemise“ negatiivse olemuse tajumisest võivad perekonnad muutuda „sekkumiskartlikeks“ (Collins jt 2007: 4). Kuna sotsiaaltöö perekonnaga saab toimuda perekonna nõusolekul

partnerlussuhtena (*Ibid* 35), siis on võimalik „sekkumiskartlikke“ perekondi koostöoks motiveerida, pakkuda välja erinevaid tööviise ning alustada koostööd millestki, mida perekond ise tähtsustab ning olulisena esile tõstab (Lapse ja ... 2009: 9).

Kui juba esimesel kokkupuutel saadud ülevaate põhjal perekonna olukorrast ilmnevad pereliikmete täitmata akuutsed vajadused (nälg, peavari, riietus, erakorraline arstiabi), tuleks koheselt korraldada vältimatu sotsiaalabi, millele saab järgneda perekonna ülejäänud vajaduste väljaselgitamine ning koostöö jätkamine (Collins jt 2007: 27).

Töös perekonnaga tuleb alati lähtuda perekonna iseärasustest, tõekspidamistest ja perekonnasiseselt sõnastatud probleemidest, vajadustest, paikkondade olukorrast ning soovitud muutustest pereelu toimimise ning toimetuleku edendamiseks (Collins jt 2007: 15-16; Lapse ja... 2009: 2) ning vältida eelarvamuslikku käitumist. Seda, kui abistava elukutse esindaja „õpitud abituse“ vältimiseks perekonna soovidest ei lähtu, üritades teda nõ kasvatada, ning võib seejuures piirata ligipääsu teatavatele hüvedele, käsitletakse Lapse ja perekonna hindamise juhendis (2009: 10) hoopis vastupidiselt inimese suutmatusega endaga toimuvat kontrollida ning tajuda pidevat läbikukkumistunnet ning üldse loobuda proovimast.

Sõnastades perekonna ühiseid probleeme ja vajadusi, on oluline käsitleda perekonda ühtse tervikuna, kus kõik pereliikmed ning nende käitumine ja otsused mõjutavad ka teisi pereliikmeid ning perekonda tervikuna. Ja arvestada ka sellega, et perekond on osa kogukonnast, kus perekond ning teised kogukonnaliikmed mõjutavad oma tegevusega ka kogukonda tervikuna ning selle osakesi (nii isikud kui ka formaalsed/mitteformaalsed üksused). Sekkumise puhul peab hindama selle võimalikke tagajärgi kõikide pereliikmete seisukohalt. (Collins jt 2007: 43, 50-51; Põlva linna... 2011: 19).

Kui on selge, millistes pereelu aspektides ning senistes toimetulekumustrites soovitakse efektiivsema toimimise eesmärgil näha muutusi, tuleb perekonnas sisalduvaid ressursse ja stressoreid ning seda ümbritsevate süsteemide tugevusi ning puuduseid arvestades planeerida soovitud muutuste elluviimine. Olenevalt perekonna vajadustest on võimalik arendada perekonna juba olemasolevaid oskuseid ja tugevusi ning vajadusel toetada ka uute oskuste õppimist ja kinnistumist tagamaks perekonda rahuldav funktsioneerimine ning kompetents tulevikus ette tulevate probleemidega toimetulekuks (Collins jt 2007: 31-32).

Puuduliku välise abi puhul ning olukorras, kus kolimisest tingituna võib perekonnal kontakt senise toetusvõrgustikuga juba ka ainult füüsilise distantsi tõttu olla puudulik ning uues

elukohas kokkupuude kogukonnas olemasolevate toetavate süsteemidega üldse puududa, tuleb luua ning arendada nii formaalseid kui mitteformaalseid tugivõrgustikke, kellelt perekond võiks vajadusel saada tuge (Collins jt 2007: 4).

PROBLEEMIPÜSTITUS

Varasemates uurimistulemustes on ilmnunud erinevaid laste heaolu ning kelle sagedase elukohavahetuse seoseid. Valdav osa tulemustest näitab negatiivset seost ehk sagedast kolimist seostatakse lapse kõrge riskiga kogeda puudust erinevates eluaspektides.

Kui vanemad langetavad otsuseid kolida lapse vajaduste ja soovidega mitte arvestades, võivad nad tekitada olukorra, kus laps ei tunne ennast uues keskkonnas sugugi hästi. Lapse heaolust lähtumine peaks olema iga lapsevanema ja ka ühiskonna prioriteet.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida sotsiaaltöötajate kogemusi tööst lastega perekondadega, kes vahetavad tihti elukohta ning kelle õigused ning kohustused võivad seetõttu olla puudulikult realiseeritud.

Bakalaureusetöö eesmärgist tulenevalt on püstitatud järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas sotsiaaltöötajad kirjeldavad „rändperesid“?
2. Kuidas sotsiaaltöötajad kirjeldavad oma tööd „rändperedega“?
3. Milliseid lahendusi sotsiaaltöötajad näevad „rändperede“ probleemile?

2. PEATÜKK: METOODIKA

2.1 Uurimismeetod

Uurimuse läbiviimisel kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivne uurimismeetod just sellepärast, et see võimaldab hankida informatsiooni sotsiaalsete nähtuste kujunemise kohta inimestelt, kes aktiivselt osalevad uuritava objekti kujunemises (Strömpl 2004: 36). Minu uurimuses on nendeks aktiivseteks kujundajateks sotsiaaltöötajad. Strömpli (2004: 36) sõnul on sotsiaalsete nähtuste puhul tegemist tähendustega, mida pole võimalik uurida ilma neid tähendusi omistavate reflekseerivate subjektideta.

2.2 Andmekogumismeetod

Analüüsimaterjali kogumiseks viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega. Intervjueeritavateks olid Tartu maakonna mittelinlike omavalitsuste sotsiaaltöötajad. Kokku viisin läbi 4 intervjuud, millest ühe intervjuu puhul puudus sotsiaaltöötajal varasem kogemus lastega perekonnaga, kes tihti oleks elukohta vahetanud. Seega põhineb andmeanalüüs kolme intervjuu käigus saadud andmetel.

Esimese kontakti intervjueeritavate sotsiaaltöötajatega lõin Internetis kättesaadava kontaktinfo (telefoninumber, meiliaadress) teel. Tutvustasin lühidalt ennast ja oma uurimust ning esitasin soovi viia läbi intervjuu uurimuses osalejale sobival ajal sobivas kohas. Intervjuud viin läbi sotsiaaltöötajatega, kes on nõus uurimuses osalema ning kellega on võimalik kokku leppida sobiv intervjuu läbiviimise aeg. Kõik sotsiaaltöötajad olid väga vastutulelikud: üks sotsiaaltöötaja ei soovinud uurimuses osaleda, kuna leidis, et ei ole piisavalt kaua ametikohal töötanud ning üks sotsiaaltöötaja, kellega kontakteerusin, oli puhkusel. Kõikide teistega õnnestus üsna kiiresti leida ka ühine sobiv aeg kokkusaamiseks. Kõik intervjuud toimusid sotsiaaltöötajate enda kabinetis. Vaid ühel juhul oli intervjuu ajal kabinetis ka teine

sotsiaaltöötaja, kes kordagi intervjuusse ei sekkunud.

Intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni, mille kasutamisest informeerin ja respondenti meie kokkusaamise alguses. Helisalvestuse olulisus seisneb analüüsiprotseduuri lihtsustamises, kuna vajadusel on võimalik helisalvestist taaskuulata, mis hõlbustab teksti erinevate aspektide märkamist ning täpsema ülevaate saamist tekstis peituvast informatsioonist.

Intervjuu (vt lisa 1) esimeses osas tutvustan põgusalt uurimust ning ennast, millele järgneb loa saamine intervjuu lindistamiseks ning konfidentsiaalsuskriteeriumite selgitamine.

Intervjuu alustuseks palun vestluspartneril jutustada oma kogemusest sagedasti elukohta vahetavatest peredest, millest lähtuvalt esitan vastavalt käsitletavatele teemadele suunavaid küsimusi. Intervjuu koosneb teemavaldkondadest, millest igäüks sisaldab suunavaid küsimusi, mis toetavad sujuva ning teemakohase vestluse arenemist. Küsimuste sõnastus ning järgnevus on vaba, mis toetab intervjuu vaba kulgu. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab minul intervjuueerijana jääda avatuks saadava informatsiooni suhtes ning süveneda ka teemadesse, mis kerkivad esile intervjuu käigus ning millele mina ise ei oleks osanud tähelepanu juhtida.

Lõpetuseks esitan uurimuses osalejale küsimused vanuse, hariduse, ametikoha ning staaži kohta ning märgin üles intervjuueeritava soo, intervjuu läbiviimise koha, kuupäeva, intervjuu kestuse jm tähelepanekud ning märkused.

2.3 Andmeanalüüsi meetod

Intervjuueeritud sotsiaaltöötajate kogemuste mõistmiseks ja tõlgendamiseks valisin temaatilise analüüsi meetodi.

Temaatiline analüüs on induktiivne analüüsi meetod, mis tähendab, et ei testita juba olemasolevat teooriat, vaid teooria konstrueeritakse sotsiaalse nähtuse uurimise, kodeerimise ja analüüsi teel. Andmed transkribeeritakse, kodeeritakse ning kategoriseeritakse. Kategooriad, mille alusel teemad liigitatakse, ei ole varasemalt ette määratud, vaid luuakse andmetest tulenevalt analüüsi käigus (Ezzy 2002: 86).

Kodeerimine on temaatilise analüüsi puhul kolmeetapiline: avatud kodeerimine, telgkodeerimine ning selektiivne kodeerimine (Ezzy 2002: 88-93).

Avatud kodeerimise faasis loon esialgsed kategooriad, toimub teemade esmane määratlemine; telgkodeerimise tulemusena toon välja põhikategooria ning määratlen tingimused, mille puhul esialgsed kategooriad esinevad. Kolmandas, selektiivse kodeerimise etapis, otsin tuumkategooria, mis seoks omavahel telgkodeerimisel loodud kategooriad.

3. PEATÜKK: ANDMEANALÜÜS JA ARUTELU

Käesolevas peatükis esitan peamised uurimistulemused, mis põhinevad sotsiaaltöötajatega tehtud intervjuudel saadud andmetel. Tulemused esitan arutelu vormis ning analüüsi illustreerimiseks kasutan intervjuutekstist välja võetud intervjuueeritavate tsitaate, mis kõik on kaldkirjas ja esitatu muutmata kujul. Informatsioon, mis võimaldaks intervjuueeritavate isiku identifitseerimist on konfidentsiaalsuspõhimõttel esitatavast intervjuutekstist kõrvaldatud.

Intervjuutekstide töötlust alustasin helisalvestiste transkribeerimisest ning tekstide läbilugemisest. Seejärel keskendusin intervjuude osale, kus sotsiaaltöötajad rääkisid lastega perekondadest, kes olid tihti kolinud. Järgnes avatud kodeerimine, mille käigus moodustusid esmased kategooriad. Telgkodeerimise käigus tutvusin tekkinud esialgsete kategooriatega ning neid omavahel võrreldes ning kokku sobitades eristus viis kategooriat:

1. perekondade argipäev
2. tiheda elukohavahetuse ja paiksuse põhjuste/motiivide kirjeldus
3. perekonna suhete kirjeldus
4. sotsiaaltöö perekonnaga
5. sotsiaaltöötajate arvamused ning suhtumine töösse perekonnaga

Tulemused ning analüüsi esitan koos, ülalnimetatud teemade kaupa.

3.1 ARGIPÄEV

Lastega perekondi, kelle kohta sotsiaaltöötajal oleks informatsiooni, et nad on sageli elukohta vahetanud oli intervjuueeritavatel keeruline meenutada. Pärast mõningast meenutamist leidsid kolmest intervjuueeritavast kaks ka konkreetse näite oma praktikast, millele intervjuu vältel ka keskendusime.

Perekonna koosseis

Sotsiaaltöötajate kirjeldatud perekondades oli enamasti kolm või rohkem last. Nii nagu Pribesh ja Downey (1999) oma uurimuses leidsid, leidsid ka intervjueeritavad, et perekonnad on nõ „*mitmenda ringi perekonnad*“, kus lastel on erinevad isad ning vahetuvad tihti ema elukaaslased. Jutu sees mainiti ka noori peresid, kes tulevad valda vaid toetuste pärast, ning kui need käes, liigutakse kiirelt ka edasi.

Mainiti kas seda, et pigem liiguvad ringi probleemsed pered, kus vanemad on samasugustes tingimustes üles kasvanud ning kordavad täiskasvanuna lapseas kogetut. Veel juhtis intervjueeritav tähelepanu „pendel-lastele“, kelle vanemad elavad eraldi ning laps veedab pool ajast ühe vanema ning pool ajast teise vanema juures.

Sissetulekud ja töötamine

Sissetulekuallikatest peeti olulisemateks (laste) toetuseid ning pensioneid. Stabiilseid töökohti nimetati harvadeks juhtudeks, kui töötati, siis oli tegemist juhutöödega. Märgitigi ära, et tihti kolivate perekondade näol on enamasti tegu madalama haridusega inimestega, kellel on keeruline stabiilset tööd leida või kelle ootused töö suhtes ei vasta tööurutingimustele ning vastupidi. Kõik sotsiaaltöötajad olid oma kliente abistanud töö otsimisel, viinud vanemaid kokku kohalike ettevõtjatega, kuid märgitigi seejuures ka seda, et klient ei pruugi üldse soovida tööd minna.

Kõneledes paljulapselisest perekonnast, kus mitu last ja üks vanem said ka puudepensionit leidis sotsiaaltöötaja, et olenemata töötusest on pere igakuine sissetulek võrdlemisi suur: „*Nende sissetulek on normaalne. Usun, et nii mõnigi teine pere, nende sissetulek on kehvem kui nende oma (...) tänu nende, ma ei saa öelda tänu, aga nende laste puuetele ja nende (...) et pensionid on lastel /../ isa saab puudepensionit*“. Üldjuhul siiski on töötuse või juhutööde tõttu perekondade sissetulekud võrdlemisi madalad ning sageli ei kata pereliikmete vajadusi, mõnel juhul isegi esmavajadusi nagu nt toit ning riietus, mispuhul omavalitsuselt ka toetust on saadud. Töötust ja spetsiifiliste oskuste puudust nähti ka kui üht paikseks jäämise

takistajat.

Eluase

Sotsiaaltöötajate näidete puhul elatakse enamasti üüripindadel, kus tihti ei allkirjastata isegi üürilepingut, sissekirjutuse muutustest rääkimata. Intervjueeritaval oli ka ühe pere kohta info, et varasemalt olid nad elanud ka sotsiaalkorteris. Ühel juhul ostis perekond endale siiski lõpuks KredExi abiga talumaja, mistõttu sotsiaaltöötaja ka arvas, et ehk jääb pere nüüd paikseks, kuna leiab, et: „*need, kellel on korterid, need praktiliselt ikkagi seiklevad*“. Eelmainitust võib järeldada, et ka sotsiaaltöötaja jaoks on stereotüüpseks „korraliku“ perekonna kriteeriumiks nt oma maja.

Elatakse nii kortermajades kui ka talumajades. Kui korterelamute puhul on enamasti olemas keskküte ja elamises ka vesi, siis talumajasid iseloomustati kui vanu ning räämas. Ühel juhul kirjeldas sotsiaaltöötaja elumaja korrasolekut järgmiselt: „*kui ma kujutan, kirjeldan nende elamist, siis seal on võimatu elada. Seal on koristamata, seal on mustad nõud, seal ei saa astuda, rada on ainult*“. Talumajade juures olevat põllumaad aga enda tarbeks praktiliselt ei kasutatud.

Laste hooldatus

Kui juba eelnevalt kirjeldatult arvas üks intervjueeritav, et tulenevalt pensionite ja toetuste suurusest elas tema kirjeldatud pere pareminigi kui mõni töötavate vanematega pere, siis esines ka juhtusid, kus laps käis külaelanikelt raha ning toitu küsimas, laps ise oli sotsiaaltöötaja sõnul pesemata ning järelvalveta. Järelvalveta jätmist kirjeldati veel, mis väljenduski peamiselt selles, et lapsed olid ilma täiskasvanuta hiliste õhtutundideni väljas, mida ümberkaudsed inimesed ka tähele panid ning sotsiaaltöötaja poole pöördusid. Esines ka juhtum, kus lapsed olid tunnistajaks raskele kuriteoaktile ning samas peres viibisid lapsed korduvalt ka turvakodus: „*emale hakkas lõpuks alkohol maitsema ja siis me vahepeal isegi paigutasime need lapsed turvakodusse, niiet ema oli ilma lasteta ja niikaua, kui ta ennast tööle sai vormistatud ja suutis ennast nagu mingi hetkega alkoholist eemale hoida, siis ta sai*

lapsed tagasi.“

Ükski intervjuueeritav aga ei maininud, et esinenud oleks koduvägivalda või muud kriminaalset käitumist.

Perekonnad saavad ka toiduabi, mis viitab sellele, et osad perekonnad ei suuda iseseisvalt katta ka perekonna esmaseid vajadusi nagu nt toit. Toidupangaga koostööd mainiti mitmel korral: *„lapsed selles mõttes söödetud, et me oleme toidupangas kaks korda üle kahe nädala saavad nad toidupangast toitu, seal on head ja paremat. /.../ jaa kui on euroabi, siis saavad oma euroabi pluss siis nemad saavad veel paljulapseliste ühendusest veel lisa. Niiet söögi suhtes kui niisuguses ei ole probleemi. Pigem on see, kas viitsitakse teha“.*

Kirjeldati ka „maugli“ lapsi, kes jäid silma, kuna erinesid oma käitumises teistest ning kes vajasid intervjuueeritava sõnul ümberõpet elementaarsetes oskustes, mis on jäänud kodus õpetamata nagu nt käte pesemine, tere ütlemine. Eelmainitud oskused kuuluvad lapse sotsialiseerumise juurde. Tänapäev ühiskond eeldab ka juba varases lapseas teatavate normide ja tavade järgimist, mida üldjuhul õpetavad lastele nende vanemad ning lähedased.

Ühe võimaliku moodusena vanematele uute oskuste õpetamiseks kirjeldas intervjuueeritav koolis ja lasteaias korraldatavaid vanemakoolitusi, kuid lisas: *„koolitusele tulevad ju need vanemad, kellel ei ole probleeme või kelle lastel ei ole lasteaias probleeme, et me ootame just neid vanemaid, et nad hakkaksid endale teadvustama, et nad vajavad natukene muid teadmisi, et oma lapsi kasvatada. /.../*

Nad ei teadvusta endale, et nad seda vajavad“. Isegi kui vanemakoolitused on olemas, siis sihtgrupini see ei pruugi jõuda.

Tervis

Perekonnaliikmete tervisemuresid kirjeldasid sotsiaaltöötajad üsna vähe. Ühel kirjeldatud peredest oli küll pooltel pere lastel intellektipuue, kuid laste tervisliku seisundi kohta andmetes informatsiooni praktiliselt ei olnud. Kuigi mõnel juhul oli ette tulnud seda, et lapsed olid pesemata või elamised oli korrast ära ning mustad, ütles üks sotsiaaltöötaja, et lapsed elavad küll rääpases ja koristamata kodus „kuid: *„need lapsed, noh, samas ma võin öelda, et ee, tervise poolest kasvava need lapsed tunduvad, tunduvad tugevamad, kui meie lapselapsed,*

sest nad on kõigega harjunud“. Seda, kas selline mõttekäik ka tegelikkusele vastab, on keeruline tuvastada.

Kui enamasti oldi rahul koostööga perearstidega, siis sotsiaaltöötaja, kes oli ametis suurema rahvaarvuga vallas, mainis, et kuna nende perearsti koormus on liiga suur ning suurem osa elanikest käib kuskil mujal arsti juures, siis ei pruugi perearstidele silma jäänud nt perevägivalla ilmingud jm ka sotsiaaltöötajani jõuda. Ka esines arvamust, et pered, kes tihti vahetavad elukoha, ei pruugi aga olla nii agarad vahetama perearsti, mistõttu visiitidel käimine võib geograafilise kauguse tõttu olla komplitseeritud, siis ravivad pered ennast ise oma teadmistega: *„Aga kui see inimene on selline rändav, siis üldjuhul see perearsti vahetamine ei ole temal see number üks tegevus. Tema jätkab ravimist oma meetoditega /.../ väga palju ravimeid on ju apteekides vabamüügil ja ta ei vajagi seda perearsti. Ta ravib oma iseteadmise tarkuses.*“ Selline hooletu käitumine võib seada ohtu lapse tervise ning vajalikul hetkel abi saamise. Ka on regulaarsed arstlikud läbivaatused olulised, märkamaks normaalsusest kõrvalekaldeid lapse arengus ning erinevaid hooletusse jätmise, vägivalla vm ilminguid.

Haridus

Sotsiaaltöötajate sõnul käivad lapsed enamasti koolis-lasteaias. Esineb sagedasi koolivahetusi, kuid lisati ka, et valdavalt siiski vanemad püüavad arvestada vähemalt sellega, et elukoha- ja koolivahetus ei toimuks keset kooliaastat. Mitmel korral mainiti ka lapsi, kes käisid kas puudest või käitumisraskustest tulenevalt erikoolis. Koolikohustuse täitmisel esineb sotsiaaltöötajate sõnul teatavaid probleeme, millega koolid tavaliselt sotsiaaltöötajate poole pöörduvad. Lasteaiamaksude, koolitarvete ning ekskursioonide jm huvitegevuse võimaldamiseks said perekonnad toetust omavalitsustelt, kuid mitte kõik vanemad ei vaevu oma lastele huvitegevust organiseerima. Üks intervjuueeritav aga tõi näite nendest lastevanematest, kelle jaoks lapse haridus kindlasti prioriteediks pole: *„Ja siis mõni vanem on: ah märtsikuu, mis siin kooli lõpuni on jäänd kaks kuud, küll ta sügisel järgi õpib. Küllalt on selliseid*“. Kuigi sotsiaaltöötaja sõnul enamasti püütakse arvestada sellega, et kolimine ei

langeks kooliaasta keskele, siis koolivahetus iseenesest võib ka olla stressirohke, rääkimata sellest, kui laps pannakse olukorda, kus mitme kuu jagu materjali tuleb iseseisvalt läbida või uut kooliaastat ilma piisava eeltöötä alustada.

Toimetulekuraskused

Intervjueeritavate kirjeldustest tuli välja, et kohanemiskursi uues keskkonnas esineb suuremal osal sageli kolivatest peredest. Suhted kogukonnaga olid pigem halvad; perekonnad olid eraklikud. Kasutatakse küll formaalsetest suhetest tulenevaid hüvesid, kuid suhted nii oma lähedaste kui ka kogukonnaga olid minimaalsed.

Kui intervjueeritav rääkis sellest, et perekond saab mitmest erinevast allikast toidutoetust, mille perekonnani jõudmise korraldab sotsiaaltöötaja, siis sellega seonus tal perekondade õpitud abitus: *“Aga, samas ma tahan öelda, et see teebki mugavaks, mis on linnukesel muret, kust ta saab, mis ta sööb? Sööb küll, sest kõik tuuakse koju kätte, et ma mainiks selle peale, et paljudel on see õpitud abitus. /.../ ta on ammendamata auk ja ta jääbki tahtma, sest see õpitud abitus on nii kätte õpitud ja hoidku kui ei aita“.*

Nagu ka teooria osas mainitud, võib „õpitud abitust“ käsitleda (Lapse ja ...2009: 10) hoopis vastupidiselt: inimene tunneb, et ei oma toimuva üle kontrolli ning on kaotanud algatusvõime ning usu oma võimekusse.

Kõikide eelnimetatud valdkondade puhul võib lapsel tulenevalt elukeskkonna vahetusest olla suurenenud risk tunda puudust. Laps ei ela koos oma vanematega, kaheldav on seegi, kas ta omab kontakti oma mõlema vanemaga. Perekonna sissetulekud, mis on töötusest tulenevalt pigem madalad, ei pruugi alati tagada isegi esmaste vajaduste (nt toit, hügieen) täitmist, millele võib mõnikord lisanduda ka järelvalveta (ka meditsiinilise) ja hooletusse jätmise vanemate poolt. Kui juhud, mil perekond kolib keset kooliaastat, on ekstreemsed, siis koolikohustuse täitmisega oli sotsiaaltöötajate sõnul probleeme üsna palju. Kõikides nendes valdkondades on teatavaid vajakajäämisi laste arenguvajadustele vastava keskkonna loomisel, mis peaks olema vanemate kohustus ning prioriteet. Täitmata võib jääda nii lapse õigus (vt ptk 1. 3) tervise kaitsele, õigus ja kohustus haridusele ning õigus suhelda oma mõlema vanemaga.

3. 2 RÄNDAMINE

Kolimise motiivid ja põhjused

Sotsiaaltöötajad tõid välja, et elukohta vahetati sageli suurte üürivõlgade pärast, mistõttu neid ka ühe intervjuueeritava sõnul elamistest välja on aetud. Ühel juhul oli perekonna elukohavahetuse ajendiks majas toimunud kriminaalne juhtum, millega seoses pereema psühholoogiliselt ei olnud enam võimeline selles majas elama.

Ka esitati võimaliku seletusena, miks inimesed sageli kolivad, elukommete põlvest põlve kandumist, mille puhul üks intervjuueeritav ka lisas: „*Korduvad need samad mustrid, mis nende oma lapsepõlves olid. /.../ kahjuks lapsepõlves kogetu võetakse ka oma elu mustriks*“.

Intervjuu vältel tuuakse mõjutavate teguritena välja veel vähene tööharjumus; emapalk jt toetuste saamise lõppemine ning mainiti ka soovimatust sotsiaaltöötajate ning teiste abistavate instantsidega koostööd teha. Intervjuueeritav viitas sotsiaaltöötajate tegevusest ajendatud põhjustele: „*kui sa hakkad nende käest nõudma puhtust, korda, tööd, kasvõi selleks, et kaevata oma maad kodus, et toita ära pere (...) mitte käia mööda küla ja ja ja (..) ja klunida, siis pigem ta paneb need kotid kokku ja ta läheb otsib edasi.*“ Kuivõrd tuleneb otsus kolida soovimatusest koostööd teha, on keeruline öelda. Sotsiaaltöötajal tuleks siiski arvestada ka sellega, et perekond ei pruugi osutada vastupanu koostööle, vaid millegi „nõudmine“ ei pruugi olla sobiv viis perekonna motiveerimiseks. Sotsiaaltöötajal võib olla küll kerge ettekirjutusi teha, kuid perekonna arusaamas muutuste vajalikkusest ei pruugi olla toimunud mingeid muudatusi, mis neid endid järjepidevalt tegutsema ajendaks.

Ka mainis üks sotsiaaltöötaja sagedase kolimise seost alkoholismiga, kui oma „*joomiste ja oma labrakatega*“ tekitatud situatsioonide tõttu muud üle ei jäävatki kui „*edasi jalutada*“.

Samuti kuulsin seletust: „*et need, kes ei tule oma eluga toime, vot need rändavadki (..) ühest kohast teise. Et siin on ilmselt see mõte, et seal on hea, kus meid ei ole, a kui meie läheme, natuke oleme, siis lähme edasi, sest seal on jälle hea, kus meid ei ole /.../ et, osa inimesi ongi on need otsijad, et selle põhimõttega et, ma saangi need hüved, aga ma ei pea selleks mitte*

midagi tegema ja tal jääbki see mõte. Aga ta jõuab sinna, siis on jälle kõik halvasti (...) ta on nigu liblikas. Lendab.“ Väga suure tõenäosusega viitab säärane kirjeldatud „otsimine“ hoopis perekonna katsetele taastada kontroll endaga toimuva üle: püüd leida töö, toetav kogukond vm, milles varasemalt ollakse läbi kukkunud. Selline üldistav ning eelarvamuslik suhtumine sotsiaaltöötaja poolt toob pigem kaasa perekonna surumise senisesse toimetulematusse kui toetab muustrite muutumist.

Perede kirjeldused

Sotsiaaltöötajad andsid kõnealustele perekondadele erinevaid kirjeldusi. Sagedast elukohavahetust peeti elustiiliks ning loomusest tulenevaks, millele vastanduvaid peresid nimetati püsiperedeks. Sageli elukohta vahetavaid lastega peresid nimetati intervjuude käigus veel jooksikuteks, seiklejateks, ringi jooksjateks, otsijateks, hulkujateks, põgenejateks. Ka ühepäevaliblikateks: *„nad on ühepäevaliblikad (..) ja paraku on ju ükskõik, mis Eestimaa paigast võtta üks kõik kelle sotsidega räägid, et nad ongi ühepäevaliblikad . Nad ei tee midagi, seda enam kui tal veel korter on. Ta ei vaevugi, ta elab niigi ära“* ning kirjeldati ka kui ammendamata auku (pakutakse igakülgset abi, kuid pere elukombed ei muutu). Taaskord on märgata sotsiaaltöötajate stigmatiseerivat suhtumist, mis muudab keeruliseks avatud suhte loomise ning sotsiaaltöö tulemuslikkuse perekonna abistamisel oma seniseid tavapäraseid käitumismudeleid muuta.

Paiksus

Sotsiaaltöötajate arvamused nõ kohal olemise perioodi pikkuse kohta varieeruvad. Leitakse, et keskmiselt veedetakse ühes kohas aasta, kuid oldi ka arvamusel, et ühes kohas viibimise keskmiseks ajaks võiks pidada isegi viit aastat. *„Suvel see rändamine on tõusvas joones, sest tullaakse ja sis ollakse aasta ikka ära just eriti kui laps koolis õpib“*. Sotsiaaltöötajate toodud näidete puhul kolivad perekonnad üsna väikeste vahemaade taha ehk sageli kolitakse nt naabervaldadesse.

Üks omavalitsustest oli sisse viinud määrused, mis sätestasid paljude toetuste saamise korrana ka ajaperioodi, mis pereliikmed peavad omavalitsuses elanud olema, et teatud toetusi taotleda. Enamasti teistes omavalitsustes selliseid toetusi ei olnud, üks sotsiaaltöötaja selgitas, miks neil eelmainitud viisil toetusi ei jagata sellega, et: „*Meie ei piira inimesi*“. Sellised toetused võivad küll motiveerida perekonda kauemaks ühte paika pidama jääda, kuid toetused iseenesest ei pruugi tekitada püsivat seotust.

Eelkirjeldatust tuleb esile mõnede sotsiaaltöötajate eelarvamuslik suhtumine „rändperedesse“. Töö teoreetilises osas (vt alaptk. 1.6) kirjeldatud sotsiaaltöö perekonnaga eeldab, et sotsiaaltöötaja suhtub klientidesse eelarvamushevabalt. Sotsiaaltöötajalt kui professionaalilt võiks eeldada, et oma eelarvamusetega tegeletaks (kust need pärinevad, miks on tekkinud) ning töös kliendiga neist kindlasti ei lähtutaks. Nagu ka eelnevalt mainitud, siis eelarvamuslik suhtumine ei toeta perekonna arengut, vaid pigem soodustab nõ samas vaimus jätkamist.

3. 3 SOTSIAALTÖÖ PEREDEGA

Esmane kontakt

Esimest korda on sagedasti kolivad perekonnad sotsiaaltöötajate pilgu alla sattunud seetõttu, et naabrid on märganud lapsi hilisel kellaajal järelvalveta väljas hulkumas ning on sellest teavitanud sotsiaaltöötajat: „*see oligi kõige esimene märk, et naabrid lihtsalt helistasid mingil hetkel siia ja ütlesid, et siin hulgub selline ja selline laps ja andsid ka vihje, kust ta võib pärast olla*“. Mainiti ka olukordi, mil perekonnad on ise ühendust võtnud või kohtutakse esimest korda siis, kui perekond tuleb end uude elukohta sisse kirjutama. Kui tööd perega alustati, siis oli esimeseks infoallikaks perekonna eelmise elukohajärgne sotsiaaltöötaja, samuti mainiti, et infot võib väga vabalt saada ka guugeldamise teel Internetist.

Sotsiaaltöö perekonnaga

Intervjuude käigus tuli välja väga palju erinevaid töövõtteid, mida töös perekondadega kasutatakse. Väga tihti viisid sotsiaaltöötajad läbi kodukülastusi, seda erinevatel põhjustel (lapsed ei ilmunud kooli; teade vanema joomatuurist jm). Ühte kodukülastust ning selle raames toimunut kirjeldati järgnevalt: *„läksime sinna kohale ja vaatasime selle elamise uuesti üle, rääkisime vanaemaga, rääkisime emaga, andsime talle juhtnööre, miks ja kuidas ta peaks tegema.; kuidas lapsega peaks käituma, mismoodi, mis kellaajal laps enam õues ei tohiks käia. ((naeruga)) ühesõnaga, täiesti selline noh, nagu väike loeng toimus seal“*. Perekonna õpetamist ei tulnud ette ainult laste eest hoolitsemise teemadel, vaid sotsiaaltöötaja kirjeldas, kuidas ta käis perekonna juures õpetamas ja näitamas, kuidas pesu pesta ning kappidesse panna või kuidas kodu koristada.

Töövõttena tuli intervjuudest välja ka kontrollimine ja hindamine, kontrolliti elamiste korrashoidu ning ka seda, kas kuskil on tühja õlletaarat. Kontrollimas käimisega seostatuna kirjeldati ka perekonna kiitmist: *„ma olen neid kiitnud, kui neil midagi ilusat, kasvõi nõud on täna ära pestud, ma lähen ja kiidan, ütlen: „oi kui tore, sul on köök nii korras!“*.

Nagu ka eelnevalt mainitud, siis abistavad sotsiaaltöötajad kliente ka töö otsimisel, kasutades nii kohalikke ressursse kogukonna näol (juhutööd, mis nt talunikel pakkuda on) ja ka Interneti teel töökohtade otsimist.

Intervjuudes selgus, et üsna oluline on perekondade abistamine transpordiga. Mitme pere puhul pakkusid sotsiaaltöötajad, vastavalt perekonna vajadusele transpordivõimalust (nt laste viimine/toomine kaugemal asuvasse internaatkooli; arsti juures käik jm). Üks sotsiaaltöötajatest kirjeldab transpordiabi pakkumist: *„Ja siis me aegajalt tegime selliseid asju jaa, et me võtsime ta lihtsalt auto peale ja me viisime ta siis nagu kuhu vaja oli viia, või tõime ta sealt näiteks ära . No seda nüüd küll ei olnud tihti, mitte iga päev või iga nädal lausa, aga kui tekkis selline vajadus, siis me tegime seda jah.“* ning teine: *„kui transporti on vaja, siis vald aitab alati, kui on asjalik ja tõsine asi“*.

Mainiti ka perekonna ähvardamist, hirmutamist ning nõudmiste esitamist perekonnas muutuste esilekutsumiseks. Samuti ülalnimetatud õpetamine ning loengu pidamine ja kontrollimine ei ole kindlasti professionaalse sotsiaaltöö musternäidiseks. Sotsiaaltöötaja ettekirjutav-kontrolliv-karistav roll muudab suhte kliendiga ebavõrdseks ning tekitab

võimusuhe, kus kontroll on sotsiaaltöötaja käes. Rääkimata sellest, et sotsiaaltöötaja seejuures arvestaks enda käitumise mõjuga perekonnaelule, ei arvestata sellistel juhtudel tõenäoliselt väga ka perekonnaliikmete endi soovide ning arvamustega.

Esines ka näiteid professionaalsemast sotsiaaltööst, kus sotsiaaltöötaja kirjeldas, et sageli võimaldab ta pereliikmetel endil lihtsalt rääkida sellest, mis neile muret teeb ning mis neid sotsiaaltöötaja jutule on toonud. Sotsiaaltöötaja kirjeldas seejuures, et koos kliendiga arutatakse esile kerkinud probleemide üle, kirjeldades sotsiaaltööd kui „*koos tegemise rõõm*“.

Sotsiaaltöötaja koostööpartnerid

Tuli selgelt välja see, et sotsiaaltöötajad pidasid koostööd ning võrgustikutööd väga oluliseks. Peaaegu igas etapis töös perekonnaga tõid intervjuueeritavad välja erinevaid koostööpartnereid. Olulisima koostöö vormina mainis üks intervjuueeritav hea infoallikamise võrgustikes: *“et info hästi liiguks, sest kui info ei liigu, siis ei ole nagu mitte midagi”*.

Teine kommentaar võrgustikutöö kohta oli: *„See toimib kõik nagu ring, kuskilt otsast algab /.../ ja niimoodi ta hargnebki /.../ ega sots töö ongi üks suur kett /.../ ketina toimib. Ring toimib “*.

Perekonnaga tööd alustades peeti oluliseks infoallikaks teiste omavalitsuste sotsiaaltöötajaid, esmalt neid, kes olid antud perekonnaga varasemalt kokku puutunud ning mainiti ka koostööd, et uurida teistelt spetsialistidelt analoogsete juhtumite kohta. Oluline infovahetus toimubki intervjuueeritavate sõnul teiste omavalitsuste sotsiaaltöötajatega: *„ma arvan küll, et sotsiaaltöötajatel on nagu see koostöö täiesti olemas, et üks annab ühele informatsiooni, teine teisele (...) minu puhul küll. /.../ mina olen ise helistand ja olen ma kõik oma info kätte saanud või keegi helistab mulle, siis annan igal juhul infot (...) anna omaarust küll õiget infot, ei ole mõtet ju ilustada kui, kui sa pead edasi töötama, kui teine peab edasi ju töötama sellega“*.

Üsna tihedalt suheldi ka lasteaedade ja koolidega, kus perekondade lapsed käisid. Suheldi koolikohustuse mittetäitmise, õpitulemuste ja koolikiusamisest ajendatult, kuid ühe pere puhul oli kooliga ja lasteaiaga kokku lepitud ka laste pesemine koolis perioodil, mil perekonna pesemisvõimalused tulekahjust tingituna kodus võimalik ei olnud.

Koostööd kogukonna ja naabruskonnaga kuigi palju ei mainitud. Peamiselt mainitigi kogukonnaliikmete abi abivajajate märkamisel ning nendest teavitamisel. Muus osas toodi välja ka juhutööde korraldamine. Intervjueeritav mainis kogukonna ja naabruskonnaga koostööst rääkides järgmist: *“selles mõttes küll mitte, et ee, elanikkonnast ja nagu sellist abi me ei ootagi, et igal ühel on omad tegemised ja nad ei peagi”*.

Sotsiaaltöötajad hindavad end ümbritsevat võrgustikku toimivana ning üsna tugevana. Küll aga ei ole sellesse võrgustikku kaasatud kogukonda ning ka kõnealuseid perekondi endid.

See, kuidas sotsiaaltöötajad kirjeldavad tööd perekondadega ning see, millist professionaalselt käsitlust esitasin töö teoreetilises osas (alaptk. 1.6) erineb vägagi. Kõige silmapaistvam erinevus tuleneb sotsiaaltöötajate eelarvamuslikust suhtumisest, millele ei saa rajada võrdsel partnerlusel põhinevat koostööd. Harva kirjeldasid intervjueeritavad seda, kuidas kliente toetatakse nende endi arusaamade ja vajaduste ning tulevikuvõime esitamisel ning väljaselgitamisel. Pigem kiputi õpetama, kontrollima ja ettekirjutusi tegema, mis eeldab, et perekond teeb midagi valesti, olenemata sellest, kas seda ka mõistetakse. Selline käitumine soodustab pigem resistentsuse teket.

3. 4 SUHTED

Peresisesed suhted

Kirjeldusi sellest, millised on sagedasti elukohta vahetavate perede liikmete omavahelised suhted, oli erinevaid. Leiti, et on peresid, kelle suhted on korras, kuid sotsiaaltöötaja mainis ka, et see, kuidas perekond ennast esitab ja millise mulje ta jätab, ei pruugi alati reaalsest peresuhetest midagi rääkida: *„Kui nad siin laua taga istuvad, siis nad tunduvad kõik viisakate inimestena, et siin saad ainult teha neid järeldusi, kuipalju sa oskad nagu, ütleme siis inimeste kehakeelest ja hoiakust välja lugeda”*.

Kirjeldati ka olukorda, kus peresuhted olid armastavad ja hoolivad, kuid alkoholisõltuvusest tulenevalt olid peresuhted lagunemas, mis muutis üsna reaalseks ka laste eemaldamise

perekonnast. Ka kerkisid intervjuudest esile autoriteedi ning distsipliiniga seotud probleemid. Ühe konkreetse näite puhul kirjeldati lapsi kui vanematega manipuleerijaid, kes oma emastisast suurt lugu ei pea. Samuti väljendas perekonna vähest üksmeelsust ning vanemate nõlaste kasvatamises ühise leeri mitte loomist see, kuidas vanemad lastelt erinevaid ülesandeid nõuavad ning laste juuresolekul erimeelsusi lahendavad: „Isa ütleb lapsele, et lähme tööle (...) üks kord ei kuule. Isa ütleb uuesti: teine kord ei kuule. Kolmas kord läheb asi kõvemaks (...) ja vot siis: (...) (ütleb ema) mis sa karjud lapse peale? /.../ Las ta olla, ei ole vaja tal teha. Vot see ongi see, et pidurab, nagu ei olegi kooskõla, et üks nagu palub tööd teha, et tule ma aitan, teeme koos (...) teine ütleb et ei ole vaja teha, laps ütleb ma ei viitsi minna ja ongi kõik.“

Intervjueeritava ütlust, et „perekonnas puuduvad perekondlikud suhted“ ja „tegemist on mitte suhtes perekonnaga“ kirjeldas intervjueeritav järgmiselt: „Ma mõtlen suhete kasvõi lapse suunamist või lapse kiitmist või midaiganes. Seal on niimoodi, et lapsed röögivad ema peale. Oh, ma ei ütle, et ema peab röökima laste peale, aga nad lihtsalt manipuleerivad emaga. Nad on oma jõu, võimu kätte saanud. Antud pere juures (...) et isegi see, kolmanda klassi laps võib väga inetusti käituda oma emaga“. Peresuhted mitte ei puudu, vaid on komplitseeritud. Siinkohal võib tegu olla vanemate oskamatus või teadmatuses laste distsiplineerimisest ja neile eeskujuks olemisest. Ka enesekehtestamine on oskus, mida on võimalik arendada.

Suhted lähedastega

Intervjuudest tuli selgelt välja, et suhteid lähedasemate sugulastega ja sõpradega enamast ei olnud. Häid ja toetavaid sõpru oli perekondadel vähe ning suhted vanemate, õdede-vendade jt sugulastega iseloomustati kas katkenuna või kehvadena. suhted enda lähedastega: „üldiselt kehvad. Üldiselt sellepärast see reisimine ongi niiet see sotsiaalne teema, et ema juurde minna ei saa, ema on üldjuhul siis kas uue eluga, joodik või veel mingisugune muu häda. Isa hammasrattaste vahele jäänud. Õed-vennad on samamoodi kuskil lippadi loppadi mööda maailma laiali“. Puuduvad lähedased suhted, paljudel juhtudel juba ka oma bioloogilise vanemaga, teistest lähisugulastest rääkimata, kes moodustaksid last toetava võrgustiku. Intervjueeritud sotsiaaltöötajad kõik pidasid lähedasi suhteid küll oluliseks, kuid konkreetselt

lähedaste suhete loomist ja arendamist heaolu võtmelahendusena ei näinud keegi. Eelisjärjekorras räägiti pigem professionaalse võrgustiku arendamisest.

Suhted kogukonna ja naabritega

Selgesti tuli intervjuude käigus välja maapiirkondadele iseloomulik joon: kogukonnas tunnevad selle liikmed üksteist üsna hästi, mis aga ei tähenda, et suhted kogukonna sees on hästitoimivad.

Perekondade suhteid naabritega ning kogukonnaga peeti komplitseerituteks. Sageli oli ka esimeseks informatsiooniks uuest perekonnast ka kogukonnaliikmetele see, kui naabrid olid märganud abivajajaid lapsi, millest lähtuvalt kujuneb ka esimene arvamus uute elanike suhtes, kes oma lapsed järelvalveta on jätnud. Perekondi kirjeldati kui pigem eraklikke, eriti neid, kes elasid väljaspool alevikku ning ka asukoha poolest eraklikud. Ka toodi välja peresid, kelle suhted naabritega seisnesid tülitsemises. Sotsiaaltöötaja nägemust perekonna ja naabrite suhtest iseloomustab kirjeldus: „*pigem ta läheb ka naabri juurde, ta nõuab, et mul on palju lapsi, mul on vaja seda teist ja kolmandat või pigem siis sõimlevad seal (..) siis tulevad juba koerad mängu. Üks ässitab ühele, teine teisele, et niisugust kui kogukonda (..) antud pere juures kindlalt ei ole.*“

Sotsiaaltöötaja suhted perekonnaga

Suhtlus sotsiaaltöötajaga oli intervjuueeritavate arvates pigem avatud. Suhtlusest oldi huvitatud ning probleemide korral võeti ka ise ühendust. Mitmel korral mainiti lausa, et on ka neid peresid, kes on igasuguste toetustega niivõrd harjunud, et: „*tuleb ja nõuab niiet lääb rusikaga vastu lauda siin, siis ikka mõtled, et noonoonoo, kuidas see abistamine nüüd on kui ta mind siin niimoodi*“.

Intervjuueeritav kirjeldas perekonna avatust sellega, et nad olid alid kurtma: „*ei ta on avatud, selles mõttes et, avatud selles mõttes et, kurtma /.../ ta kaebab kõigi peale, ka oma laste peale ka naabrite peale*“. Selline kurtmine aga ongi üks viis oma muredest rääkida, millele

sotsiaaltöötaja kindlasti negatiivset ning ebaolulist tähendust ei tohi anda, vaid võtta seda kui esimest sammu oma mure jagamisest.

Kõikidest intervjuudest ilmnes positiivse aspektina sotsiaaltöötajate hinnang formaalse võrgustiku tööle. Sotsiaaltöötajad olid kontaktis lapsi puudutavate erinevate instantsidega. Toimub tihe koostöö ning infovahetus. *„Kindlasti peaks see: see võrgustik olema selline hästi tiheda koostööga, et et info hästi liiguks, sest kui info ei liigu, siis ei ole nagu mitte midagi, et info on hästi oluline laga: (..), mmh, (...) noh ongi võrgustik (..) võrgustik ongi see, mis paneb aluse sellele (..) et kõik need osapooled, kes nagu saaksid seda peret aidata, teeksid omavahel koostööd ,siis nagu asjad laabuvad, et aga kui kuskil tekib mingi tõrge, sis sis asi jääb seisma ja.: ja: noh ei lähe hästi (...)“.*

See, et lapsega kokkupuutuvad inimesed erinevates asutustes on aktiivsed märkama, kui lapsel on mure ning valmis sellega ka koheselt tegelema hakkama on oluline nii probleemide ennetamise kui lahendamise seisukohalt.

Ilmneb, et sotsiaaltöötajate pilgu läbi on „rändperede“ suhted nii peresiseselt kui lähedaste ning kogukonnaga pigem komplitseeritud. Lähedaste suhete ning perekonna lähivõrgustiku puudulikkust sotsiaaltöötajad küll märkavad ning isegi kirjeldavad seda pigem olulisena, kuid puudub sotsiaaltöötajate kirjeldus sellest, et lähivõrgustiku arendamiseks midagi ette oleks võetud. Peetakse oluliseks küll lähedasi suhteid ja lähedaste toetust, kuid mitte lähivõrgustiku arendamist. Võrgustike arendamises nähakse üht lahendust „rändperede“ probleemile, kuid siinkohal peetakse silmas spetsialisti võrgustiku arendamist, mitte aga perekonna oma.

Sotsiaaltöötajate väljendatud arvamused ning suhtumine

Nii mõnelgi korral väljendus intervjuueeritavate jutus teatavaid subjektiivse ja eelarvamusliku suhtumise ilminguid, mis takistavad usaldusliku suhte loomist ning lähtumist kliendi soovidest ning vajadustest.: *„Mida ma muidugi ei kannata, on mustus (...) ja siis me nagu kakleme nendega seal“.* Siinkohal on soovituslik sotsiaaltöötajal igasuguste eelarvamuste

vältimiseks mõelda sellele, kust pärinevad ning millest lähtuvad perekonnale seatud ootused. Igasugused eelarvamused ning ootused teiste suhtes on enamasti seotud inimese enda elukogemuse ja varasemate teadmistega (Holland 2004: 130).

Sotsiaaltöötaja ülesandeks on abivajajat ka võimaluste piires aidata, kuid abistamistegevusel peab olema kindel eesmärk, mis lähtub kliendist, tema vajadustes ning soovidest. Kui sotsiaaltöötaja on kärsitu ning ei soostu välja selgitama kliendi nägemust ning arusaama kliendi olukorrast, siis on ka vale oodata, et abistamistegevusest realselt ka heaolu võiks tõusta. Lausele eelnes seletus sellest, et klient käib pereliikmete peale kaebamas: „*aga: mina kui: tahan aidata (...) siis ma kohe hakkam aitama*“. See, et sotsiaaltöötajal on oma kindel nägemus abistamise kulust ei tähenda, et ka klient seda nägemust jagab. Igasugune abistamine ning sekkumine mõjutab pereelu ning selle liikmeid, kui tegutseda mõtlematult ja kiirustades suureneb ka võimalus millegi hea asemel hoopis olukorda halvendada.

Intervjueeritav väljendas seda, et ta ei usu muresid, millega klient tema poole pöördus, enne, kui ta on faktilise kinnituse saanud, näitab see, kui klient rääkis korduvalt sellest, kuidas tema mehel on probleeme alkoholismiga: „*ema küll kaebab, aga mida ei ole näind, ei saa öelda /.../ pigem teeb mulle nalja see asi selles mõtte, et , noh kohe tahakski nagu leida /.../ mingit tugipunkti, et miks sa kaebad , aga ma ei ole suutnud leida*“. Minu küsimusele, miks intervjueeritav klienti ei usu kõlas vastus: „*Vot tema käitumise pärast, sest ta kaebab kõigi peale, ka oma laste peale, ka naabrite peale, ta ei ole millegagi rahul.*“ Kurtmise ja kaebamise näol ongi tegemist kliendi mure väljendamisega, kui mure jagamisesse suhtuda tõrjuvalt ning ebausklikult, siis ei saa rääkida koostööst ega usaldussuhtest.

Perekondade abistamise tulemuslikkuse suhtes väljendati korduvalt lootusetust ning teatavat frustratsiooni. „*Kõik läheb hästi (...) tühja auku ja tühjaks ta jääbki.*“

Sotsiaaltöötajatel oli väga keeruline leida näidet sellest, mis nende arust läks hästi ja milliseid positiivseid muutuseid nad abistamissuhte tulemusena peres märkasid.

Intervjueeritavad leidsid, et isegi kui perekond suudab mingis valdkonnas muudatusi ellu viia, siis kipuvad perekonnad vanade mustrite juurde tagasi kalduma. Leiti, et see, kui perekond

teab, et sotsiaaltöötaja võib kontrollima tulla (nt kodu korrashoidu), võib mõnikord osutada ka ainukeseks muutuse säilumise motivaatoriks: „*Sellel peab ikka olema koguaeg kontroll peal, kasvõi selline, et helistan ja küsin, et kuidas teil läheb*“. Siinkohal aga võib tegemist olla pigem välise kohustusega, mitte aga muutusega perekonnas, mistõttu on tõenäoline, et muutused käitumises lakkavad koos kontrolli kadumisega.

Üldiselt osutus sotsiaaltöötajatele pigem raskeks ülesandeks tuua näiteid ja kirjeldada töös peredega, kes tihti vahetavad elukohta, midagi, mis nende hinnangul oleks hästi läinud.

Positiivseks näiteks, kus pere on oma elukorraldust suutnud muuta, suurendamaks laste heaolu, tõi sotsiaaltöötaja välja olukorra, kus alkohoolikust ema jättis joomise, hankis endale töö ning kellele seetõttu jäi alles ka laste hooldusõigus. Siinkohal suhtus sotsiaaltöötaja ka perekonda üsnagi eelarvamustevabalt ning väljendas empaatiat ning arvestamist töös perekonna soovide ja tahtmistega.

Kõik sotsiaaltöötajad väljendasid laste suhtes heatahtlikkust ning empaatilisust ning mainisid sageli seda, et igasuguse abi korraldamisel lähtuti sellest, et laste heaolu paraneks: „*sest meie peame eelkõige kaitsma laste õigusi, mitte lastevanemate õigusi. Küll nemad enda õigustamiseks leiavad sada asja*“.

Sotsiaaltöötajad tõid välja ka erinevaid võimalusi, kuidas toetada seda, et perekonnad laste heaolule mõtlemata ei vahetaks sageli elukohtasid. Ühe toetava aspektina toodi välja erialase haridusega noorte sotsiaaltöötajate tööleasumist, samuti töötajate puudust üldisemalt: „*ikkagi peaks olema niimoodi, et koolis on piisavalt tugipersonali ja et vallas on piisavalt ressursse nende inimestega tegelemiseks*“. Mis aitaks vältida suuremate probleemide teket läbi varajase märkamise ning ennetustöö. Ka mainiti seda, et sotsiaaltöötajate tööaeg võiks olla sätitud nii, et kliendil oleks võimalik kontakteeruda ka nõ kontoritundide välisel ajal- et abi ja toetus oleks kättesaadavam.

Üks intervjuueeritavatest toonitas aga töökohtade loomise olulisust maapiirkondadesse ja üldisemalt „*elu tagasi toomist maale*“.

Kõik väljapakutud lahendused on olulised ning omavad mõju perede abistamise tõhustamise aspektist, kuid keskmeks ongi just sotsiaaltöö tõhustamine, mitte aga konkreetsete lahendused,

mis võimaldaksid toetada perekondi otsuste tegemisel lähtuma laste heaolust. Sotsiaaltöötajad ei toonud peale vanemakoolituste välja midagi, mis oleks nende endi võimuses muuta või arendada, et „rändperesid“ toetada.

JÄRELDUSED

Uurimustulemused ühtivad väga paljudes aspektides juba varasemalt läbi viidud uurimistulemustega, mis ainult kinnitab arusaama, et tihti elukohta vahetavad pered ei pruugi mõelda ebastabiilsele ning heaolu pärssivatele teguritele, mis sellise käitumisega kaasneda võib. Kuna ilmnes, et kõnealuste perekondadega on kogemust olnud peaaegu kõikidel uurimuses osalenud sotsiaaltöötajatel, siis soovitan kindlasti laste heaolu parendamise eesmärgil valdkonnale edaspidi ka tähelepanu pöörata.

Lapse seisukohalt on oluline, et teda ümbritseks toetav ning last ning tema muresid märkav võrgustik. Kõik sotsiaaltöötajad hindasid vägagi hästi toimivaid formaalseid võrgustikke ning nägid selle arendamises ka võimalust toetamaks vanemaid mitte langetama sagedaste elukohavahetuse otsuseid arvestamata lapse heaoluga. Loomulikult on oluline seda ka arendada ning koostööd ka aina tõhusamaks muuta, kuid minu uurimistulemustele ning varasematele uurimustele tuginedes on palju neid valdkondi, millele abistavad elukutsed kas ressursipuuduse või teadmatuse tõttu siiamaaani üsna vähe tähelepanu on juhtinud, kuid mis ei ole lapse heaolust lähtuvalt sugugi vähem olulised kui formaalne võrgustik.

Võrgustikutöö kirjeldust ning perekonna-keskkonna suhete kirjeldust võrreldes võib arutleda selle üle, kellest lähtuvalt arendatakse seda toimivat võrgustikku? Sotsiaaltöötajad ning erinevad spetsialistid sobituvad võrgustikku võrdlemisi hästi, toimib tihe infovahetus, kuid perekonna suhted erinevate süsteemi osadega olid kirjeldatud pigem kui komplitseeritud või lausa puudulikena. Lapsega kokku puutuvate abistavate üksuste omavaheline hea suhtlus on äärmiselt oluline, kuid püüdlus võiks olla ka perekonna tihedam kaasamine ning perekonna-keskkonna suhete arendamine.

Olulise aspektina toon välja sotsiaaltöötajate suhtumise „rändperedesse“. Kuna intervjuueeritavad väljendasid eelarvamuslikku suhtumist ning lähtumist enda standarditest ning arusaamadest, siis pean oluliseks edasisi uurimusi sellest, kuidas sotsiaaltöötajate suhtumine mõjutab sotsiaaltöö tulemuslikkust ning abistamissuhte iseloomu.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida, kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad tööd lastega peredega, kes vahetavad sageli elukohta ning kelle õiguse ning kohustused võivad seetõttu puudulikult realiseeruda. Lähtuvalt oma töö eesmärgist püstitasin kolm uurimisküsimust, millest lähtuda: kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad „rändperesid“ ning oma tööd nendega ja milliseid lahendusi sotsiaaltöötajad näevad „rändperede“ probleemile.

Läbiviidud intervjuude käigus saadud andmed võimaldavad mul anda ka vastuse töö alguses püstitatud uurimisküsimustele. Kuna minu uurimus on Eestis esimene, mis käsitleb „rändperede“ teematikat, siis on tulemuste näol tegemist pigem sissejuhatusega teemasse, mille tulemusi ei saa üldistavalt ning üheselt kõikide sagedalt elukohta vahetavate perede puhul kasutada. Analüüsitulemuste põhjal on võimalik leida ühiseid jooni mujal maailmas läbi viidud uurimustega, mis käsitlevad sagedase kolimise mõju laste heaolule.

Sotsiaaltöötajate kirjelduste kohaselt on „rändperede“ näol tegemist tavaliselt kolme või enama lapselise perekeonnaga, kus lastel on erinevad isad ning vahetuvad sageli ema/isa elukaaslased. Elatakse peamiselt üüripindadel, pigem kesistes olmetingimustes ning sissetulekuallikateks on peamiselt töötute vanematega peredel sotsiaaltoetused, pensionid ja juhutööd. Laste järelvalve, hoolitsetuse, kombelisuse, koolikohustuse jm esineb sageli probleeme. Põhjustena, miks sagedasti kolitakse, tõid sotsiaaltöötajad välja üürivõlad, vähese tööharjumuse, rändava eluviisi jm seletusi.

Sotsiaaltöötajad kirjeldasid oma tööd kui suhet, kus nende roll on olla õpetajaks ja kontrollijaks, mis aga ei ühti sugugi minu töö teooria osas välja toodud perekonnasotsiaaltöö kirjeldusega, kus sotsiaaltööd nähakse kui koostöösuhet, kus lähtutakse kliendi soovidest ning arusaamadest, mitte aga sotsiaaltöötajate omadest, mis intervjuueeritavate praktikas pigem domineerisid. Sotsiaaltöötajad rõhutasid võrgustike olulisust ning leidsid, et need toimivad pigem hästi. Andmetest lähtuvalt kirjeldati perekondade suhet nii lähedaste, keskkonna kui ka institutsioonidega pigem puudulikeks, mis võimaldab järeldada, et toimib küll sotsiaaltöötajale vajalik spetsialistide võrgustik, kuid perekonda sellesse ei kaasata.

Olenemata sellest, et perekondade lähisuhteid ja lähivõrgustikku justkui peetakse oluliseks faktoriks perekondade heaolu toetamisel ei kirjeldanud ükski sotsiaaltöötajatest tehtud tööd või soovi teha tööd perekondade lähivõrgustiku arendamiseks.

Intervjuudest ilmnis läbivalt sotsiaaltöötajate eelarvamuslik suhtumine „rändperedesse“, sageli lähtuti oma arvamusest ning arusaamadest ja standarditest, mida endale ei teadvustata ning millest lähtuvalt ka perekondadega töötatakse.

Eelmainitust tulenevalt tõin välja ka järeldused, et paljuski ühtivad sotsiaaltöötajate kirjeldused peredest varasemate uurimustulemustega, mis toetavad „rändperede“ spetsiifikaga arvestamist sotsiaaltöös. Üheks olulisemaks sotsiaaltöö aspektiks peredega peetakse küll võrgustiku arendamist, kuid võrgustiku all peetakse silmas spetsialistide omavaheliste suhete tõhustamist, mitte aga perekonna lähivõrgustiku arendamist ning perekonna kaasamist spetsialistide võrgustikku. Ning üsna olulise aspektina toon välja ka sotsiaaltöötajate suhtumise, mis „rändperede“ temaatikat käsitledes oli pigem eelarvamuslik, mis võib omada mõju ka tehtavale sotsiaaltööle.

KASUTATUD KIRJANDUS

Brown, D., Benzavel, M., Gayle, V., Macintyre, S., O'Reilly D., Leyland, A. H. (2012). Childhood residential mobility and health in late adolescence and adulthood: findings from the West of Scotland Twenty-07 Study. *Journal of Epidemiol Community Health*. Oct 2012; 66(10): 942–950

Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge. London and New York

Böheim, R., Taylor, M. (2000). Residential mobility, housing tenure and the labour market in Britain. Institute for Social and Economic Research and Institute for Labour Research University of Essex

Collins, D., Jordan, C., Coleman, H. (2007) *An Introduction to Family Social Work*. Belmont (Calif.) : Thomson Brooks/Cole

Crowley, S. (2003). The Affordable Housing Crisis: Residential Mobility of Poor Families and School Mobility of Poor Children. *The Journal of Negro Education*, Vol. 72, No. 1, Student Mobility: How Some Children Get Left Behind, lk. 22-38.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. *Riigi Teataja* 1992, 28, 370

Eesti Vabariigi perekonnaseadus. *Riigi Teataja I* 2009, 60, 395

Eesti Vabariigi põhiseadus. *Riigi Teataja* 1992, 26, 349

Eesti Vabariigi põhiseadus. *Kommenteeritud väljaanne* (2012). II PEATÜKK. PÕHIÕIGUSED, VABADUSED JA KOHUSTUSED. <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/> 15.05.2014 13.11

Ezzy, D. (2002) *Qualitative Analysis: Practice and innovation*. London. Routledge

Gutmann, M. (2010). Eesti maasotsiaaltöö eripära. *Magistritöö*. Tartu Ülikool, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Holland, S. (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. London. SAGE

Kilpatrick, A. C., Holland T. P. (2003). *Working with Families: an Integrative Model by Level of Need*. 3rd edition. Boston: Allyn and Bacon

Lapse ja perekonna hindamise juhend (2009). Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. Tartu

Lapse õiguste konventsioon (1996). *Riigi Teataja*, II osa, Nr. 16, Artikkel 56

Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries. Innocenti Report Card 10 (2012). UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.

Närripä, Väre (2011) „Rändperedest kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja pilguga“ no 6 34-36

Pettit, B. (2004) Moving and Children's Social Connections: Neighborhood Context and the Consequences of Moving for Low-Income Families
<http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdfplus/10.2307/4148798.pdf>

Pribesh, S., Downey, D.B. (1999). Why are residential and school moves associated with poor school performance?

Proposed Global Definition of Social Work. <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> 26.05.2014 16.14

Põlva linna ja Põlva valla ühise sotsiaalse töö arengukontseptsioon 2011-2020. Põlva 2011

Selg, M. (2007). Võrgustikutöö, juhtumikorraldus ja supervisioon – kolm päästvat ideed Eesti lastekaitse erialadiskursuses. Eesti Sotsiaalteaduste Aastakonverents VII, Tartus 23.-24. novembril 2007

Schachter, J. (2001) Current Population Reports. Geographical Mobility. Population Characteristics

Strömpl, J. (2012) Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. Teoses Strömpl, J. Selg, M. Linno, M. (2012) Narratiivne lähenemine sotsiaaltööküsimuses (lk 15-47). Tartu Ülikooli Kirjastus

Strömpl, J. (2004). Kvalitatiivsete meetodite kasutamise võimalustest sotsiaaltöö uurimisel. *Sotsiaaltöö*, 2, 36-38.

Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012–2020 (2011). Sotsiaalministeerium

Vandivere, S., Hair, E. C., Theokas, C., Cleveland, K., McNamara, M., Atienza, A. (2006). How Housing Affects Child Well-Being. 2006 Funders' Network for Smart Growth and Livable Communities. FL

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

Täna Teid, et leidsite aega uurimuses osalemiseks.

Olen Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja -poliitika eriala 3. aasta tudeng ning viin bakalaureusetöö raames läbi uurimuse, mille eesmärk on uurida sotsiaaltöötajate kogemusi töös perekondadega, kes tihti vahetavad elukohta.

Teie loal ma lüükan intervjuu, et selle põhjal hiljem andmeanalüüsi teostada. Teie isiku konfidentsiaalsus on tagatud, töös ei kasuta informatsiooni, mis lubaks teie isikut identifitseerida.

Kas on midagi, mida Te soovite minult enne alustamist küsida?

Küsimused ning teemad:

Meenub Teile mõni **lastega** perekond, kes vahetas tihti elukohta? Kes nõ rändab omavalitsuste vahel? (võimalusel välja tuua konkreetne näide; konkreetne perekond)

Perekondade eluolu ja elukorralduse kirjeldus

perekonna koosseis

millest elavad: töötamine, toetused, völad

laste kool, lasteaed

eluase: asukoht kortermaja, talumaja, üürikorter, eluaseme kvaliteet, olmemugavused,

eluolu ja olme kirjeldus, toit, puhtus jne

laste eest hoolitsemine

suhted peres ja lähedastega

transpordivöimalused

teenuste kasutamine

suhted naabritega

kogukonna suhtumine

tervis

alkohol jm sõltuvuskäitumine

vägivald

jm probleemid

Perekondade abistamine

Kuidas Teieni esimene informatsiooni nendest perekondadest jõudis ja mida te esimese asjana ette võtsite?

Abi korraldamine?

Info hankimine

teised omavalitsused ja sotsiaaltöötajad

kogukonnast ja teistelt institutsioonidelt

Kuidas Te nende perekondadega kontakti saite? Kas perekond oli koostööaldis?

Pereliikmed eraldi?

resistentsus

koostöö

töö lõppemine, kuna pere kolib taas

Kellega Te koostööd teete? Milles see koostöö seisneb?

Näiteid koostöö toimumisest

infovahetus

teenused

Kov, ka teised spetsialistid

kogukond

ettevõtjad

perearst

politsei

kool ja lasteaed

huvitegevus

noortekeskus

külavanemad jm võtmeisikud

sotsiaaltöötajad, kes perekonnaga varem töötanud on

sugulased ja sõbrad

Kas teil on mõni lugu, kus perekond on saanud abi- mis läks sel korral hästi?

On Teil rääkida ka mõnest perekonnast, kellega nii hästi ei läinud?

mis läks sel korral valesti? põhjused
mis vajab arendamist, mida muuta?

Mida peaks muutma ja arendama, et perekonnad laste heaolule mõtlemata ei vahetaks sagedasti elukohta ?

poliitika

omavalitsuse poliitika (toetused, teenused)

alalistele elanikele suunatud toetused

Minu poolt rohkem küsimusi ei ole.

Kas on midagi, millest me täna ei rääkinud, kuid mida peate teemaga seonduvalt oluliseks lisada?

Tänan!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Maibell Neemsalu _____
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: _____ 09.10.1990 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
MAASOTSIAALTÖÖTAJATE KOGEMUSED TÖÖST „RÄNDPEREDEGA“
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Marju Selg _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 02.06.2014 (*kuupäev*)